

Holló Andrással egyszer találkoztam csak személyesen, amikor *Új Forrás*-beli főszerkesztőmmel, Monostori Imrével 1988 március utolsó napján meglátogattuk őt otthonában, Mocsán. Magam az előző esztendő kora őszen kerül-

10 „...KAVICSBÓL IS PACSIRTÁT”

Levélváltásom Holló Andrással

Közreadja és ismertetőkkel,

jegyzetekkel ellátta: Tóth László

tem vele közvetlen kapcsolatba, amikor előbb „tanácsadói minőségben” – a Megyei Lapkiadóval kötött szerződésemből másoltam így ki –, később a szépirodalmi rovat vezetőjeként, majd 1990 januárjától a lap főszerkesztő-helyetteseként több versének, esszéjé-

nek, kisprózaí írásának is az első olvasója, azaz szerkesztője lehettem. A költő valószínűleg abból a kritikából ismerhette meg a nevemet, melyet 1987 áprilisában, az akkor a jelentősebbek közé tartozó könyvszemléző és -kritikai fórumban, a *Könyvvilágban* közöltem három fiatal költő: Tönköl József, Kelényi Béla és az ő Kozmosz Könyvek-beli bemutatkozó verseskötetéről, a *Préselt lepkéről*. Jegyzetemben hármuk közül Holló teljesítményét tartottam a legerőteljesebbnek, különösen költőnk „tág teret és nagy időt szintetizáló műveltségélményét” emeltem ki, melyhez sikerült megfelelő nyelvi eszközöket találnia, ami – versei helyenkénti botlásai ellenére – már egyértelműen jelezte formálódó költészetének távlatait is. Később, a tatabányai Új Forrásnak, majd a budapesti Széphalom Könyvműhely kiadónak küldött kéziratái – melynek az 1990-es évek elején egy ideig az ügyvezetője lehettem –, illetve az általam lektorált *Iszapfalvi legendák* kiadása kapcsán több levelet is váltottunk egymással, melyek közül egyelőre, egy gyors szemlézés után mintegy tucatnyi került elő irattáramból (ahonnan annak alaposabb áttekintését követően továbbiak is előkerülhetnek még): az első 1987. szeptember 29-én íródott, az utolsó, az önként vállalt halálát megelőző napokban, 1992 szeptember elején.

Holló András levelei írógéppel íródtak (a megszólítást mindig a jobb felső margóhoz igazította); keltezés nélküliek és tagolatlanok, bekezdéseket nem használ, sorkezdettől sorvégig folyamatosan írja őket, itt-ott sajátkezü javításokkal látva el azokat, melyeket minden esetben ugyancsak sajátkezü aláírása zárja. Az alábbiakban ezeket adom közre (remélve, hogy közelebb segítenek költőnk személyiségének és szenvedéseinek, illetve gondolkodásának és írásművészetének jobb megértéséhez) – keletkezésük időpontját általában a postabélyegző szerint azonosítva –, a legteljesebb szövegűvel (csupán a rövid és hosszú magánhangzók használatában érvényesíttem a hatályos helyesírási szabályokat), s a legszükségesebb magyarázó jegyzeteket fűzve hozzájuk.

Közülük a legelső válasz 1987. szeptember 25-i levelemre, mellyel az akkoriban készülő *Iszapfalvi legendák*ból küldött részleteket nyugtáztam a legnagyobb elismeréssel, kis – akár színpadra is kíváncszható – remekléseknek tartva azokat, melyekben „minden szerencsésen összejött... ami jó szövegekhez szükségesetetik”. Íme, András postafordultával, szeptember 29-én küldött válaszevele: 11

Kedves László!

Köszönöm az értesítést. Számomra nagy öröm, hogy a legendáim megnyerték a tetszésedet. Monostori Imre is mondta, hogy mélyeknek találtad őket. A mélység valóban jó szó. Ahogy Proust-ból a sütemény íze elfeledett emlékeket hozott a felszínre lelke legmélyéből, úgy hívtam elő én is a magány újabb és újabb ízeinek segítségével ősi képzeteket a kollektív tudatalattimból. Ezekre épül mindegyik, legendám. Azt hiszem, sikerült velük mítoszt teremtenem, ami Ady költészetének is egyik legfőbb értéke. Ez a mítosz egy zárt közösség fundamentuma. Iszapfalva, persze, nem azonosítható 100%-ig Mocsával. A legenda-forma itt a költészet jelképe. Krúdynam volt egyik alapvető követelménye, hogy a költészetet – az élet poézisét – mindig szem előtt tarthassa. Tehát a vaskos mindennapi életből szűröm ki a költészetet, mint a talajvízből az aranyat. A legendák szerkezetének érdekessége, hogy majdnem mindegyik három szó tartópillérén áll, mintha háromszor meg lennének csavarva: 1. szó: „amikor...” ez-meg-az volt; 2. szó: „azonban...” így-meg-úgy alakult; 3. szó: „azóta...” mondogatják Iszapfalván... – és itt jön a csattanó. Ez a szerkezet alkotás közben teljesen öntudatlan volt, bennem is később tudatosult. A legtöbben meg is lehet találni ezt a két időhatározószót és egy módosítószót. A színpadra állítás lehetősége nekem nem fordult meg a fejemben. Elismerésed annál jobban esett, mert Szkárosi Endre – aki csak az első 15 legendámat ismeri – korszerűtlennek nevezte a legendáhozfordulást. Szerinte lejáratott. Ezen nagyon meglepődtem, mert nekem az volt az érzésem, hogy valami újat csinállok. Még egyszer köszönöm a levelet. Baráti üdvözléssel:

Új Forrás 2015/5 – „...kavicsból is pacsitár” – Levélváltásom Holló
Andrással – Közreadja és ismeretterjesztőKkel, jegyzetekkel ellátta: Tóth László

Holló András [s. k. aláírással]

1988 márciusára Holló András már el is készült az *Iszapfalvi legendák* kéziratával, mely ugyanazon év őszére már meg is jelent az Új Forrás Füzetek 4. darabjaként. A kis kötetkéhez a következő lektori ajánlást írtam:

„Remek, kifejező címe van Holló András kéziratának.

De hol van Iszapfalva?

A térképen hiába keresnénk. Iszapfalva a képzelet szülötte, a költő teremtő képzeletéé. A képzeleté? Talán mégsem. Illetve, nem egészen. Iszapfalva ugyanis legalább annyira valóság, mint amennyire képzelet. S nemcsak azért, mert minden, amit a képzelet szült, valóság(os)nak is tekinthető. Azért is, mert Sok Iszapfalva van Magyarországon, s szerte a világon. Talán nem túlzás azt mondani, hogy minden embernek megvan a maga Iszapfalvája. Ez a nem-létezőn létező község ugyanis bennünk van, az emberi emlékezetnek a közösségi felől eső részében található. A jungi kollektív tudattalanban, tudatalattiban. Az *Iszapfalvi legendák* történeteit, firefura, esetlen és elesett, de minden esetben megigazuló, hús-vér figuráit a kollektív emlékezet őrizte meg számunkra, s most, hogy Holló András írói érdeklődésének fénykörében látjuk őket, kicsit személyes ismerőseinknek, kicsit a magunk élete részének (is) érezzük a Sárközi Rebekákat, Zsíros Terézetet, Zsíros Mihályokat, Harangozó Etelkákat, Bokrétás Vilmákat, Rigó Károlyokat és társaikat. Sőt. Olykor-olykor az az érzésünk támad, mintha kicsit *ők is mi* lennénk. Mintha egy kicsit mi is belőlük, illetve belőlük *is* lennénk. Ami nem véletlen, hiszen – belőlük *is* vagyunk. Mert a világ már csak olyan, hogy ami bennünk – kiben-kiben – megismételhetetlenül egyedi, az a legnagyobb részben általános (ítható) is, az a legnagyobb részben más is lehet.

Legendákat ír Holló András, akár egy középkori szerzetes, cellája (élete) magányába visszavonultan, csakhogy ő nem szentekre figyelmez, jóllehet a maguk nyomorúsága és bűnös testük ördöge(i) által sugalmazott eltévelyedésektől sem mentes, boldogtalanságukban is valami földön túli boldogságtól sugárzó életükön végigbotorkáló hőseire (hőseire? alakjaira!) úgy tekint, akár ha szentéletűek – valahol a végtelenben, a transzcendensben megigazultak – volnának valamennyien. S bár Holló történeteiből hiányzik a vallásos áhítat, a lehető legszélesebbre tárja a transzcendencia ablakát, melyen át az emberi értelemmel felfogható és magyarázható létezésen túli dolgokra látni rá. Holló András legendái tanulmányok arról, ami a heideggeri *Dasein*ben: itt-létben, jelenvalólétben emberi; a mondhatatlan mondásához gyűjtenek erőt, vesznek lélegzetet, s a világot ellentéteinek egységében, a látott (létező?) és képzelt valóság összeölekezésében láttatják.

Az *Iszapfalvi legendákat* mindemellett valami véghetetlenül szelíd nyugalom, az önmaga létének pokoli köreit és bugyrait megjárt ember saját vérén-verejtékén szerzett bölcsessége teszi telítetté. Nyelvezetük dísztelen, lényegre törő, egyszerre tárgyyszerű és lírai. Ez a kis kötet tárgy, szemlélet és nyelv ritka találkozásának szép példája, amelyet isteni kegyelem nélkül írni aligha lehet. (*Bpesten, 1988. március 20-án*)”

Költőnk 1988 tavaszán *Töredelmek* című, hosszabb, tudtommal azóta is közöletlen önéletrajzi ihletésű füzetével jelentkezett a lapnál, mellyel kapcsolatban

március 22-i levelemben jeleztem neki, hogy annak közlésére – egy-két, szigorúan személyes töltetű, személyiségjogi szempontból kényes rész kihagyásával – mielőbb szeretnénk sort keríteni. Válaszát ezúttal is postafordultával, március 25-én küldte el nevemre:

13

Kedves László!

Köszönöm leveledet. Valóban jó lesz találkozunk. Megbeszéljük a tennivalókat, így a Töredelmekkel kapcsolatos kihagyásokat, módosításokat, elbeszélgethetünk a költészettel és a mindennapi élettel kapcsolatos gondjairól, és Te is jobban megismerhetsz engem; Imre már elég jól ismer, vele többször találkoztam. Megmutatom majd öt legenda-illusztráciomat is, melyek nem mesterművek, hanem csak amatőr munkák, és nem is akarom őket tervezett kötetembe beletenni. Ha illusztráltatjuk egyáltalán, akkor hivatasos festővel kellene. Én csak a magam szórakozására rajzolgattam. Ha a Töredelmek megjelenik, akkor arra szeretnék kérni, hogy egy bevezetőt légy szíves írni hozzá, hogy ne legyen annyira védtelen. Ha nincs rá időd, akkor erre Szkárosi Endre is fölkerhető, mert ezt a lehetőséget nekem levélben fölvetette. Majd megadom a címét és telefonszámát. De ide is másolhatom:

[...]

Ő forradalmian nagy műnek tartja önéletrajzomat, és ajánlkozott a bevezető írására, ha valahol megjelenik. Nem tudom, változott-e azóta a véleménye. Szeretettel várlak Benneteket. Üdvözlettel:

Holló András [s. k. aláírással]

Április 7-i levelében még mindig a Töredelmek a téma:

Kedves László!

Gondolkoztam a Töredelmek sorsán. Megértelek Benneteket, hogy az én érdeklomben húztátok meg, engemet féltve, hogy elejét vegyétek a buta ironizálásoknak. És vannak, akik óva intettek engem a Töredelmek megjelentetésétől, hasonló okokból (Gyurácz Feri, Reisinger János). De ha részletek megjelenének, az ellenségeim úgyis fanyalognának, kárörvendően somolyogva: „Az önkielégítésről nem beszél.” Úgy gondolom: ha az egész nem jelenhet meg (és én is úgy gondolom: ne adjuk ki az egészet), akkor részleteket se ragadjunk ki. Halálom után talán majd megjelenik az egész. Akkor talán, ha majd a sírban leszek, nem érhet támadás. De talán ez lenne a leghelyesebb: megírtam, olvasták azok, akiknek nem vagyok közömbös, és a leghelyesebb volna elégetni, és úgy venni, mint egy analitikus naplót, melyet azért ír az ember, hogy kiírja magából, ami bántja, és utána, mintha megszabadult volna tőlük, elfelejteni az

Új Forrás 2015/5 – „...kavicsból is pacsitár” – Levélváltásom Holló
Andrással – Közreadja és ismeretterőlkkel, jegyzetekkel ellátta: Tóth László

egészet, és erről az alapról folytatni tovább az életet. Azt a helyet az Új Forrásban, amit a Töredelmekre szántatok, tartásatok fönn a készülő regényemnek; abban is benne lesz minden, ami önéletrajzi művemben fontos, de fikatív síkon.

14 *Tehát: most így gondolom: ne adjuk ki; sem egészében, sem részleteiben. Írásom bőven van; nem szenvedek kézirat szűkében. Készülő regényem a Mikes Kelemen-i helyzet abszurdabb változata, és az egész magyar kultúrát összefogja. Akárhogy meghúzzuk a Töredelmeket, még mindig sok marad benne, ami kóros képzet vagy gondolat, és nyilvánvalóan a betegségem terméke. Különbséget kell tenni, hogy mi készül az asztalfióknak és a papírkosárnak, és mi a nagyközönségnek. Nem tudom, mi a véleményed. Egyelőre vissza se küldöm a kéziratot. Üdvözlettel:*

Holló András [s. k. aláírással]

Május 2-i kelettel, a *Töredelmek* András általi visszavonása kapcsán a következő levelet küldtem neki:

„Kedves András! Sajnálom a *Töredelmeket*, ui. többnek érzem egyszerű analitikus naplónál: az én olvasatomban szociológiailag is pontos és hiteles, fontos társadalmi összefüggésekre rámutató (auto)szociográfia egy emberi lélekről, amelyről csak igen kevesen tudnák, hogy konkrétan mely részek maradtak ki belőle, az olvasók többsége személyedtől elvonatkoztatva is olvashatja – ám kénytelen vagyok respektálni a döntésedet, s belenyugodni, ha a kéziratot visszavonod. S várom helyette (de nemcsak helyette) regényedet, meg aztán egy-két verset is küldhetnél már. Barátsággal üdvözöl [aláírással].”

Május folyamán három levelet is kaptam tőle a következő sorrendben (a hónap eleji, 16-i, majd 24-i postázással):

Kedves László!

Köszönöm a leveledet. Új megvilágításba helyezted a Töredelmeket; majd lehet, hogy gondolkodom rajta. Köszönöm, hogy verseket kértél. Itt küldök az újabbak közül négyet; többet nem küldök, mert ezt mind fontosnak érzem. Egyik nap annyira ki voltam borulva, hogy egész életművemet meg akartam semmisíteni; aztán nem égettem el mindent; de sajnos, a félig kész regényemet is (többek közt). Most majd újrakezdem, mert az írást nem vagyok képes abbagyni, bármennyire hiábavalónak érzem is. Egy hónap alatt újraírom. Az égetéssel akartam bosszút állni a költészetten azért, mert tönkretette az életemet. De azóta összeszedtem magam. Imrével mi van? Nem ír. Baráti üdvözlettel:

Holló András [s. k. aláírással]

Kedves László!

Azért szeretnék annyira regényt írni, mert rengeteg a gondolatom, fölismé-
résem, melyeket tovább szeretnék adni és megörökíteni, ha már a szenvedő
tudat ilyen termékeny, mint esetemben is. A naplóírás nem jöhet 15
számba, mert az a nagy nevek kiváltsága. Csak a regényíráshoz hiány-
zik a nyugalom, és nincsenek hozzá rendezett körülményeim. Írok
most egy kb. 10 oldalas prózaverset; hátha belesűrítetem mindazt, ami a re-
gényem magva lenne, és akkor elmúlik a regényírásra való késztetés. Sok a
kéziratom; mégis: töredékét sikerül csak papírra vetnem mindannak, ami mo-
toszkál bennem. Azzal vigasztalom magam, hogy Tandori is azt nyilat-
kozta, hogy neki a legzseniálisabb dolgok akkor jutnak eszébe, mikor
a várost járja vagy a madáretető-helyeket, és nincs lehetősége, hogy
följegyezze. Weöres Sándor is így ír: „Legszebb alkotás a séta, / bár a
földön nem hagy jelet.” Lehet, hogy lemondok a regény-tervről, és ke-
resek valami új formát, ami testhezállóbb és kivitelezhetőbb (ahogy a
legendáimhoz is sikerült). Készülő prózaversem címe: Rezdülésig fe-
szült hurok. Összeállítottam egy esszét is a költészettel kapcsolatos
észrevételeimből; e levéllel párhuzamosan küldöm Imrének. Mivel –
úgy tűnik – a regényírásról lemondok, beleegyezem a Töredelmek köz-
lésébe mégis. Hiszen nagyon fontos életem és költészetem szempont-
jából az a szociologikum, ami benne van. Az Általad megjelölt részek
kihagyásával és az átfogalmazandó helyek átfogalmazásával újragépe-
lem az egészet (prózába tördelve, ahogy megegyeztünk), és kb. két
héten belül küldeni fogom a prózaversemmel együtt. Baráti üdvözléssel:
Holló András [s. k. aláírással]

*

Kedves László!

Késni fogok a küldeményemmel. A Töredelmek újra-gépelésével nehezen hala-
dok. A 10 oldalas prózavers készen van. 20 db négysoros is írtam. Ezeket is kül-
deni fogom. Nem reagáltál versküldeményemre. Nem jó? Olyan sokan nem
írnak, akiktől levelet várok, hogy nincs inspirációm a munkára. De takarítom
az ólakat, kukoricát morzsolok stb. Az Életünk 4 versemet elfogadta. Valami kis
vigasz. De Gyurácz Ferenc barátomnak is köszönhető. Csak a régi formámat nem
tudom visszaszerezni, amilyen az orvosokhoz-kerülés előtt voltam. Az egészsé-
get, amíg megvan, nem tudjuk értékelni, csak ha már elvész, akkor sóhajtozunk
utána, de már hiába. Baráti üdvözléssel:

Holló András [s. k. aláírás]

Új Forrás 2015/15 – „... kavičsból is pacsitár” – Levélváltásom Holló
Andrással – Közreadja és ismeretterjesztőkkel, jegyzetekkel ellátta: Tóth László

Június 9-i levelemben meglepetten vettem, tudomásul, hogy a *Töredelmek* közlését – amint azt Monostori Imre főszerkesztőnkkel közölte – mégsem engedélyezte, illetve azt sem rejtettem véka alá, hogy legújabbán küldött versei némiképpen csalódást okoztak. Röviddel ezután már asztalomon is
16 volt a válasza:

Kedves László!

Köszönöm reagálásodat a versküldeményemre, írod, hogy ezek a verseim nem tetszettek. Talán a szerző a saját műveivel szemben nem lehet objektív szemű értékmérő, tehát lehet, hogy rosszul válogattam, és keveset küldtem. Most nem küldök semmit. Pedig volna mit. De nem akarok tolakodó lenni. Említést tettem már egyik Neked írt levelemben 20 db négysorosomról és egy 10 oldalas prózaversemről, amelynek címe: Rezdülésig feszült hurok. Ehhez jön most egy meditáció-sorozat: Új mesterek keresése. Nem küldök most semmit, mert ezeket a dolgaimat lehet, hogy beépítem – átalakítva – regényembe (melyet a félig-kész elégetett helyett is akarok írni), csak nincsenek nyugodt, rendezett körülményeim az alkotáshoz. Az egyre növekvő fizikai munka, amit végezni kell, fáradttá tesz és elveszi az időt-energiát az alkotástól. Lelkiállapotom meg amúgy is labilis. A Töredelmekkel kapcsolatos elbizonytalanodásomért elnézést kérek. Fabó Kinga is azt tanácsolta, hogy ne publikáljam, mondván, hogy az emberek többsége csak csámcsogna rajta, nem értvén és nem érezvén át a dolgokat. Fontos mű, az vitathatatlan. Szeretném ezt a problematikát – kibővítve – fiktív környezetbe ágyazva újra megírni. Sok a mondanivalóm, ami már nem fér bele versekbe, ezért új formákon és műfajokon töröm a fejemet. Népdal-imitációkat is írok. Ha az ott-tartott A pszichiáter intelmei sem tetszik igazán, akkor ne közöld; nem fogok megsértődni. Nagyon nehéz dolga van a költőnek, ha teljesen magányos, ha nem tudja, hogy vannak-e olvasói, ha az olvasóktól nem kap visszajelzéseket, hogy érdemes-e csinálnia az alkotói tevékenységet. Csinálom, mert a tapasztalataimat, fölismeréseimet tovább akarom adni, bár nagyon magamra vagyok hagyatva. A remények, hitek, eszmények ébrentartását tartom feladatomnak verseimben, akkor, amikor néhány – egyre kevesebb – hűséges társ tartja bennem a lelket. Meg kellene tanulnom küzdeni. De én nem kardra esküdtem, hanem virágra; kavicsból is pacsirtát kiköltő szavakra. Sokkal több aktivitásra lenne szükségem, mondják az orvosok. De félénk vagyok, gátlásos, szorongó. Ha a költészetből is kiábrándulok, akkor minden szál elszakad, ami az élethez köt. „A semmi ágán ül szivem...” Irigylem a fák, kövek, madarak, csillagok erejét. Üdvözlettel:

Holló András [s. k. aláírás]

Július 8-án írt levelemben – a kérdésre, kinek is ír az ember – Mészöly Miklóst idéztem Hollónak: „...kinek is ír az ember? Természetesen magának. (Ezzel tesz hozzá vmit a világhoz.) Miként természetesen az olvasó is önmagának olvas. (Ő is ezzel tesz hozzá.) Mészöly Miklós írta valahol: »Az írás lelki higiénia.« Nos, az olvasás is az. [...] A vers is — ha adekvát minden szempontból — meg fogja találni az olvasóit. Még ha magadnak írtad, akkor is. Sőt talán akkor inkább.»

17

András, válaszát július 25-én vitte el a mocsai postára:

Kedves László!

Köszönöm leveledet. Mészöly Miklós mondását is idéző gondolataid az írással kapcsolatban rímelnék arra, amit nemrég olvastam Szerb Antalnál; valami ilyesmi: az írás is, mint az erény, jutalmát önmagában hordozza. Tehát nem kell elismerést várnom azért, hogy írok, mert az íráshoz szükséges ihletett állapot már előlegezett jutalom. Különb: már eldöntöttem: írok az utókornak (amely vagy fénybe, vagy árnyékba állít majd). Nem törődöm a visszhangtalansággal; írok, mert ez jó nekem (életem legnagyobb örömforrása), és nem tudom abbahagyni. A visszhangtalanság inkább a magánéletem magányossága tekintetében visel meg igazán. Négy sorosaimat kérted; itt küldöm őket. Közben eljutott hozzám lektori jelentésed is; Imre küldte el. Olvasatod autentikus. A képzelet és valóság összefüggéseiből indulsz ki. Igen; egyik sincs a másik nélkül. Nagyon eredeti az Iszapfalva szimbolikus értelmezése, hogy minden embernek megvan a maga Iszapfalvája. „...belőlük is vagyunk” – írod legenda-alakjaimmal kapcsolatban. Jó észrevétel. Magányomban magamat a nép világán keresztül akartam kifejezni egyrészt; másrészt: a nép életét, világát kifejezni, magamon átszűrve. Ilyen indítékaim is voltak, nemcsak olyanok, amelyekről már vagy írtam, vagy beszéltem. Ez a néppel való összefonódás oda-vissza dolog. Ezért vehetted észre joggal, hogy legenda-alakjaimat (mindet) rokonszenvvel szemlélem, az eltvelyedőket is. Szólsz „pokoljárásomról” is, melynek során szelíd nyugalmú bölcsességet szereztem. A pokoljárás lehet a depresszió egyik elnevezése is, mert a művészek pokoljárása, amire egy népdalunk is utal, talán nem más, mint kiszolgáltatottságuk tulajdon gyenge idegeik játékainak. A szenvedést szoktuk a pokolhoz kötni; sokat szenvedtem, szenvedek, tehát jogos pokoljárásról beszélni. Idézzem Hölderlin Hüperionjából?: „...sekély szívvel és korlátolt szellemmel igazán nagyon könnyű boldognak lenni és nyugodtnak.” Ez nem a mi esetünk. Nem tudom: metaforikusan, vagy teológikusan érted-e, hogy az Iszapfalvi legendákat csak isteni kegyelemből lehetett megírni? Talán ez erőt tud adni a továbbiakhoz. Baráti üdvözlettel:

Új Forrás 2015/5- „...kavicsból is pacsirtát” – Levélváltásom Holló Andrással – Közreadja és ismeretterjesztőKkel, jegyzetekkel ellátta: Tóth László

Holló András [s. k.. aláírás]

Kérdésére, hogy levelemnek az *Iszapfalvi legendák* kapcsán az isteni kegyelemről szóló passzusát „metaforikusan vagy teológikusan” értettem-e, július 27-én azt válaszoltam, hogy természetesen, metaforikusan, „De az sem baj, ha valaki nem úgy érti”. November 29-én pedig már az elkészült *Iszapfalvi...*-hoz gratuláltam neki, abban a reményben, hogy „lesz visszhangja, s jó visszhangja lesz, mert igazán megérdemli”, mivel „Szép könyv, jó könyv, s oly ritka manapság az ilyen”. Néhány nappal később, december 15-én *Rózsa és rozmaring* című írásának megérkeztét nyugtáztam a következő szavakkal: „Érdekes, különös írás a *Rózsa és rozmaring*, az antik dialógus-novellák, a tanítómese és az érzelmes történet furcsa ötvözete: az *Új Forrás* megjelenésének 20. évfordulóját ünneplő, 89/2. (áprilisi) számba sorolom be”, amire Holló december 20-án válaszolt:

Kedves László!

Köszönöm a leveledet. Egy lapon már valóban megköszönted korábban a legenda-kötetemet. Hálás vagyok az értő olvasatért. Egy értő olvasó többet ér, mint száz felületes olvasó, és a könyvemnek már eddig is több híve akadt. Hogy mennyire lesz ismert, nem tudom, mert elég kevés példányban jelent meg; lehet, hogy nem lesz nagy visszhangja. Nem baj. Akikhez eljut, azok nem fognak csalódní benne. A bemutatója tegnap volt itt Mocsán; elég jól sikerült, ha a görcsösségemet nem számítjuk. A Rózsa és rozmaring azt a forró vágyamat példázza, amely a gyógyulásra irányul. Ennyire szeretném a régi formámat visszaszerezni. Lehet, hogy érzelmes történet, de én írásaimmal katharizist, érzelmi árnyaltságot akarok kiváltani. Örülök, ha megjelenik. Áldásos karácsonyt és boldog új esztendőt kívánok. Baráti üdvözléssel

Holló András [s. k. aláírás]

1989-ből, 1990-ből, 1991-ből egyelőre nem akadtam egymásnak írt leveleink nyomára; az utolsó két, tőle kapott levelem már halála évéből, 1992-ből való. Májusban az *Üdvözlég, Mária!* című, általa (kis)regénynek nevezett, s édesanyjának szentelt, erőteljes prózaművét hozta nevemre tőle a postás, a következő levél kíséretében:

Kedves László!

Ebben az évben még csak egyszer publikáltam az Új Forrásban, ezért legújabb műveimből küldök Neked szemléznivalót: az Üdvözlég, Mária című prózát és a Gyöngysor című versciklust. Az Üdvözlég, Mária-t Pécsi Györgyi is ismeri, és „megrendítően szép írásnak” tartja. A Gyöngysort még nem ismeri. Pécsi Györgyi javasolta nekem, hogy az Üdvözlég, Mária-t próbáljam meg folyóiratban publikálni, mert szerinte országos figyelmet érdemel. Ez a művem (talán kisregény) anyámról szól. Már régóta készültem rá, hogy anyám életét megírjam.

Pécsi Györgyi azt emelte ki belőle, hogy sikerült benne megteremtenem a harmóniát, és minden a helyén van benne. A magam részéről szinte naturalista-posztimpreszionista műnek érzem. Örülök, hogy anyámat meg tudtam örökíteni benne. Sajnos, teljesen ismeretlen vagyok az irodalmi életben, és idegen folyóiratban csak akkor juthatok publikációhoz, ha valaki ismerős beajánl. Mivel ez ritkán történik meg, ezért vagyok kénytelen az Új Forrást ostromolni továbbra is. Monostori Imrét ugyan kérdeztem, hogy hova (melyik lapba) érdemes kéziratot küldeni, de ő azt felelte, hogy sehova, mert mindegyik lap egzisztenciális kérdésekkel küzd. Én mégis kísérletet teszek az Új Forrásnál. A másik művem versciklus, és a címe: Gyöngysor. Ez a Tücsökvár párja, azzal a különbséggel, hogy nem gyerekeknek, hanem felnőtteknek szól. 50 db 4 soros versszak, párosrímekben, felező nyolcasokban, illetve: ritmusos nyolcasokban, mert nem mindig felező. Mindegyik versszak önálló kis pillanatkép: metsző gondolat, jelenet, tájleírás, lelkiállapot, belső táj stb. Nem számítok, persze, az egész közlésére: Rád bízom, hogy mely darabokat válogatod ki belőle. Az Üdvözlégy, Máriának, ha közlitek, egészben kell viszont maradnia, mert annak csak úgy van értelme. A Gyöngysor ellenben tetszés szerint rövidíthető, mert nincsen epikus íve, tehát a kihagyások nem okoznának értelemzavaró problémát. Az Üdvözlégy, Mária mégis epikus viszont, annak ellenére, hogy pasztellképekből áll, és csak anyám személye benne az összekötő, egészen végigvonuló szál. Az időt összekevertem benne, hogy érdekesebb legyen: örök jelenben játszódik, és a halállal kezdődik, majd a születéssel végződik, fordított sorrendben. Bízom benne, hogy küldeményemben találsz az Új Forrás számára értékes dolgokat. Várom válaszat, benne a műbírálattal. Addig is szeretettel köszöntlek.

Barátsággal:

[s. k. aláírásával]

Új Forrás 2015/5 – „...kavicsból is pacsitár” – Levélváltásom Holló Andrással – Közreadja és ismeretterőlkkel, jegyzetekkel ellátta: Tóth László

Ez időben a budapesti Széphalom Könyvműhely kiadóhoz kerültem ügyvezetőnek, ahova Holló András előzőleg *Közvetlenül* címmel nyújtotta be új kéziratát, s az érkezésemre már megkezdte útját a kiadói gépezet csapágyain a megjelenés felé. Szeptemberben ezzel kapcsolatban kaptam tőle már új munkahelyi címemre egy levelet, mely, mint nem sokkal később kiderült, élete utolsó levelei közé tartozott (hasonló tartalmút, illetve szövegűt írt ugyanekkor Monostori Imrének is, aki azt az *Új Forrás* 1993. májusi számában tette közzé), s mint ilyen, afféle költői-írói végrendekezésnek is tekinthető. Holló Andrással folytatott levelezésünk ismertetését, szemelvényes közlését ezzel a (búcsú)levelével zárom:

Kedves László!

Monostori Imrétől tudom, hogy Te lettél a Széphalom Könyvműhely új igazgatója. Először is őszintén gratulálok hozzá, és biztos vagyok benne, hogy Személyedben a magyar könyvkiadás igen jó kezekbe került. Hiszen ha csak az

20 Új Forrásnál kifejtett tevékenységedet veszem alapul – most figyelmen kívül hagyva költői munkásságodat –, akkor eddig is már nagy hozzájárulástól és a szellemi-lelki-társadalmi értékek felelős ápolásáról tettél tanúbizonyosságot. Mint bizonyára tudod, a Széphalom Könyvműhelynél bent van kiadásra várva Közvetlenül címen a negyedik kötetem. Mezey Katalin azt ígérte még meg, hogy ebben az évben kiadatik a könyvem. Kérlek, ne Közvetlenül, hanem Lázaadás és megbékélés legyen a címe. A szedését már elkezdték, mint írta Pécsi Györgyi, de a korrektúráját még nem kaptam meg. Kérlek, semmit ne változtassatok rajta, maradjon abban a végleges formájában, ahogyan Pécsi Györgyivel megszerkesztettük. Nagyon fontos lenne, hogy a dedikációk egyetlen versem alól sem maradjanak el. Ha én meghalnék addigra, mire a korrektúrát megkapnám, kérlek, legyetek szívesek Ti megcsinálni a korrektúrát, vagy pedig Monostori Imrével megcsináltatni – ő szívességből megtenné nekem. Nagyon lerongyolódott idegi-lelki állapotban vagyok. Üldözöttségem, megalázottságom, sanyarú fölneveltetésem és boldogtalanságom miatt meg akarok halni. Ezen a világon nem kívánok élni. Megpróbáltam abba a jézusi gondolatba kapaszkodni, hogy: Nem az a fontos, hogy az emberek mit gondolnak és mit mondanak rólatok, hogyan bántanak benneteket, hanem az a fontos, hogy Isten elégedett legyen veletek. De Isten – akinek léte vagy nemléte egész életemben legtöbbit foglalkoztatott, mint Dosztojevszkijt is pl. feleségének vallomásai szerint –, tehát az a baj, hogy Isten nekem soha nem fog megjelenni, és nem ad biztató tanácsokat. És tudod: gyógyíthatatlan vagyok. Farkasordító magányban élek, tele patológikus tünetekkel, és már felőrlődtem. Ötödik kötetem is készen van Posztumusz esküvő címmel. Nem tudom, talállok-e majd rá kiadót ebben a nehéz gondokkal teli könyvkiadói helyzetben. Köszönöm, hogy az Üdvözlégy, Mária című írásomat helyenként korrigáltad, és apró javításokat végeztél rajta. Én ezekhez alkalmazkodtam is. Félek attól ugyan, hogy ha megjelenik, esetleg apám és a rokonság kezébe kerül, és botrány lesz belőle, holott az a helyzet, hogy sokkal kíméletesebb voltam irántuk benne, mint lehettem volna kíméletlenebb az igazság érdekében. Anyám, mindenestre, azt kérte, hogy amíg él, ne jelenjen meg, mert ő is fél előre a botránytól, amit okozhat. Aggasztó ugyan ez, de azért jelenjen meg nyugodtan az októberi számban, ahogy terveztétek. Sokat gondolok Pascalnak a „gondolkodó nádszál” passzusára: az ember méltósága a gondolkodásában áll. És az érzelmeiben, tehetném hozzá. De annyira önzetlen vagyok, hogy mindenkin tudok segíteni, csak magamon nem. Kérlek, szívleld meg ezt a leveletem, és tartalma szerint cselekedj majd a kötetemmel kapcsolatban.

Szeretettel

Holló András

Költőnk 1992. szeptember 11-én véget vetett életének. Sírjánál Monostori Imre mondott beszédet, az *Új Forrás* októberi számában nekrológommal, illetve az *Üdvözlégy, Mária!* közlésével búcsúztattuk őt. 1993 tavaszán a budapesti Széphalom Könyvműhely kiadásában a *Lázadás és megbékélés* is megjelent, melyet kiadóként jegyezhettem. A költő végakaratótól 21 eltérően annyi változtatással, hogy abban már helyet kapott az *Üdvözlégy, Mária!*, valamint Holló következőnek tervezett verseskönyve, a *Posztumusz esküvő* is.

